

The Greek Review of Social Research

Vol 153 (2020)

153 Special Issue: Work in the aftermath of the global economic crisis: new spaces and types of work emerging in cities of recession. Editors: Maria Tsampra and Alex Afouxenidis

Για το βιβλίο: Σκαρπέλος Γιάννης (2019). Τα αβέβαια σημεία. Αθήνα: Τόπος, 257 σελ.

Lia Yoka

doi: [10.12681/grsr.22348](https://doi.org/10.12681/grsr.22348)

Copyright © 2020, Lia Yoka

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Yoka, L. (2020). Για το βιβλίο: Σκαρπέλος Γιάννης (2019). Τα αβέβαια σημεία. Αθήνα: Τόπος, 257 σελ. *The Greek Review of Social Research*, 153, 171–175. <https://doi.org/10.12681/grsr.22348>

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

Για το βιβλίο: Σκαρπέλος Γιάννης (2019). *Τα αβέβαια σημεία*. Αθήνα: Τόπος, 257 σελ.

*Είδα τα καλύτερα μυαλά της γενιάς μου
διαλυμένα από την τρέλλα
υστερικά γυμνά και λιμασμένα
να σέρνονται μέσα στους νέγρικους δρόμους την αυγή γυρεύοντας
μια αναγκαία δόση
Howl, Allen Ginsberg, 1955¹*

*Είδα τις καλύτερες γενιές του μυαλού μου
διαλυμένες απ' τη φαιδρότερη Λογική
υστερικές, γυμνές και χρωμένες
να σέρνονται σε βαλκάνιους δρόμους την αυγή γυρεύοντας
τρόπους για να πληρωθεί μια αναγκαία δόση
Κλέφτικο, Γιώργος Πρεβεδουράκης, 2013²*

Η διασκευή του πρώτου στίχου του *Ουρλιαχτού* από τον Γιώργο Πρεβεδουράκη συμπυκνώνει σε μια ποιητική έκλαμψη μια βαθιά αλλαγή στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τη σχέση νόησης και κοινωνίας από τα μέσα του προηγούμενου αιώνα ως σήμερα.

Τα *μυαλά μιας γενιάς* στο ένα ποίημα, οι *γενιές του μυαλού* στο άλλο. Αν η πρώτη φράση είναι σαφής (τα «καλά μυαλά» είναι, π.χ., εκείνοι που ξεχώρισαν από τους συνομηλίκους τους στο σχολείο ή στην παρέα για τη δημιουργικότητα ή την ευφυΐα τους), οι *γενιές του μυαλού* εγείρουν σήμερα δύο ειδών συνειρμούς:

Από τη μια κατανοούνται ως οι εκδόσεις της εικόνας του εγκεφάλου ενός ανθρώπου σε διάφορες στιγμές της βιολογικής του ζωής (π.χ. ως η αρχιτεκτονική του εφηβικού εγκεφάλου, η νοητική ανάπτυξη του μέσου 26χρονου, ο τρόπος λειτουργίας του εγκεφάλου του οικογενειάρχη, του εγκεφάλου όταν λύνει ασκήσεις μαθηματικών, όταν παίζει πιάνο, όταν κάνει χρήση τοξικών ουσιών). Από την άλλη παραπέμπουν, στο πλαίσιο μιας όλο και δημοφιλέστερης εξελικτικής

¹ Allen Ginsberg (2007). *Ουρλιαχτό*, μτφ.: Γιάννης Λειβαδάς. Αθήνα: Ηριδανός. [Allen Ginsberg (1956). *Howl and Other Poems*. Σαν Φρανσίσκο: City Lights Books].

² Γιώργος Πρεβεδουράκης (2013). *Κλέφτικο*. Θεσσαλονίκη: Πανοπτικών.

βιολογίας, στις μεγάλες περιόδους της ανθρώπινης εγκεφαλοποίησης πολιτισμικών πληροφοριών³ (στη νευρωνική αρχιτεκτονική του *homo sapiens-sapiens* πριν 30.000 χρόνια, των Κελτών του 3ου αιώνα μετά Χριστόν, ενός μανιεριστή ζωγράφου, ενός θεατή κινηματογράφου πριν 100 μόλις χρόνια, ενός σημερινού χειριστή υπολογιστή).

Πριν από την έκρηξη, εδώ και μια τριακονταετία, της πληροφορικής και των νευροεπιστημών, τέτοιες σημασιοδοτήσεις δεν προέκυπταν αυτονόητα και πάντως σίγουρα δεν θα εισήγαγαν επιτυχημένες ποιητικές συλλογές. Ο Σκαρπέλος φαίνεται να ανήκει τόσο στη γενιά που διάβαζε *beatniks*, κριτική θεωρία και στρουκτουραλισμό και αντιλαμβανόταν την πλύση εγκεφάλου των μαζών από τον καταναλωτισμό και το σύστημα στρεβλωτικής ενσωμάτωσης καθετί ευγενούς στην κουλτούρα, όσο όμως και στη γενιά που αντιλαμβάνεται ότι καθημερινά παράγονται 2,5 πεντάκις εκατομμύρια *bytes* δεδομένων, εκ των οποίων 90% αδόμητα και ότι αυτό επηρεάζει και μεταμορφώνει, με τρόπους πρωτοφανείς, την έρευνα, την παραγωγή θεωρίας και τον ίδιο τον ορισμό για το τι είναι πολιτισμός.

Η ιστορική και καλλιτεχνική του παιδεία από τη μια και η ερευνητική του ευσυνειδησία από την άλλη του επιτρέπουν να δεξιώνεται την κριτική των Αντόρνο και Χορκχάιμερ στην *πολιτιστική βιομηχανία* (φράση που ακουγόταν κάποτε ως οξύμωρο σχήμα), αλλά και να λαμβάνει υπόψιν την άνωθεν και πανταχού καθιέρωση μιας (άλλοτε σεσημασμένης) οργουελιανής *newspeak*, σύμφωνα με την οποία, αποενοχοποιημένα πλέον, πολιτιστικές βιομηχανίες είναι για παράδειγμα η Sony και η WarnerMedia.

Τα *Αβέβαια Σημεία* χτίζονται σε ένα στέρεο υπόβαθρο μικροϊστορίας των δικτύων της ελληνικής μουσικής και απολήγουν στην ανάλυση του χρώματος σε 40.000 εξώφυλλα δίσκων βινυλίου, περνώντας από ποικίλα ενδιάμεσα ερευνητικά στάδια. Στη διάρθρωσή του διακρίνονται τουλάχιστον πέντε αναλυτικές κλίμακες:

- α. η οπτική σημειωτική του χρώματος,
- β. η κοινωνιολογία του νεοελληνικού μουσικού γούστου,
- γ. η δημιουργία των δικτύων στην νεοελληνική δισκογραφία,
- δ. η εφαρμογή εργαλείων λογισμικού για την ταξινόμηση των χρωματικών τιμών στα εξώφυλλα δίσκων,
- ε. η ιστορική ερμηνεία της αναλυτικής χρωματικών μεγαδεδομένων.

Δύο κρίσιμα αποφθέγματα από την εισαγωγή του βιβλίου προεξαγγέλλουν τη μέθοδο και τη φιλοδοξία του: «Να περάσουμε από την ανάλυση περίπτωσης με εικόνες - δείγμα ευκολίας στο “σύνολο των διαθέσιμων εικόνων”». ⁴ Δεν υπάρχει, για την ανάλυση μεγαδεδομένων, παράδειγμα

³ Merlin Donald (2018) [α' έκδοση 1991]. *Η καταγωγή του Σύγχρονου Νοῦ*, μτφ.: Σταμάτης Ντόνιας. Αθήνα: MIET. [Merlin Donald (1991). *Origins of the Modern Mind*. Κέμπριτζ, Μασσ.: Harvard University Press].

⁴ *Αβέβαια σημεία*, σελ. 9.

χαρακτηριστικό ή αντιπροσωπευτικό που να ανακλύπτει προτού εξαντληθεί το αρχείο. Ερευνητικό αντικείμενο είναι το συνολικό *corpus* των πληροφοριών.

Ο συγγραφέας επιλέγει να μην υπεισέλθει στη μακρά συζήτηση για τις σημασίες της έννοιας του αρχείου. Αντίθετα, προχωρά σε μια ακόμη δήλωση εμπιστοσύνης στη δυναμική του παραγωγικότητα: «Οι υποθέσεις εργασίας αποκλείουν την έκπληξη. Αποκλείουν την πιθανότητα να βρούμε κάτι -οτιδήποτε- πέρα από όσα ήδη γνωρίζουμε».⁵ Ο Σκαρπέλος δεν ξεκινά δηλαδή με καμία ερευνητική προκατάληψη σχετικά με το πώς σχετίζεται το χρώμα με την εξέλιξη του νεοελληνικού βινυλίου. Μοναδική του πεποίθηση είναι ότι το χρώμα ως πλαστικό σημείο είναι ημισυμβολικό, επομένως ποτέ δεν θα κατανοήσουμε πλήρως τι σημαίνουν, αν σημαίνουν κάτι πραγματικά, δυο πράσινα μάτια ή πενήντα αποχρώσεις του γκρι. Τέρμα λοιπόν οι ευκολίες του πιλοτικού δείγματος, για να πάψει η απλή αυτοεπιβεβαίωση των νεοεμπειριστών να μεταμφιέζεται σε επιστημονική διαίσθηση.

Σε τούτη την ουτοπία του ερευνητή, όπου κανείς αφήνεται να τον οδηγήσουν οι πηγές εκεί που εκείνες ξέρουν, ο ίδιος ο συγγραφέας αναγνωρίζει τους περιορισμούς του: «Τα μεγάλα δεδομένα δεν είναι ούτε λύση, ούτε – πολύ περισσότερο – ανάλυση. Είναι ένας διαφορετικός τρόπος να σκεφτόμαστε τα δεδομένα μας. Ίσως η δυσκολία κατανόησης αυτής της σχεδόν αυτονόητης αλήθειας ευθύνεται για μια δεκαετία εντυπωσιακών διαγραμμάτων που συνοδεύονται από ανεπαρκή ανάλυση και συχνά ταυτολογικά συμπεράσματα».⁶

Πριν καν χρειαστεί να ξύσουμε την επιφάνεια των *fake news* και της κατασκευής πληροφοριών στη μαζική επικοινωνία, έχουμε καθημερινά πρόσβαση σε συσσωρεύσεις μεγάλου όγκου στοιχείων όπου καταρρίπτεται κάθε βεβαιότητα ότι η καταγραφή δεδομένων εγγυάται την παραγωγή έγκυρου νοήματος. Για παράδειγμα, το γεγονός ότι υπάρχουν πιο πολλά κινητά τηλέφωνα απ' ό,τι τηλεοράσεις στην Αφρική (η κινητή τηλεφωνία είχε 650 εκ. συνδρομητές το 2012) τι μας επιτρέπει να συμπεράνουμε; Ότι οι «Αφρικανοί» προτιμούν τα κινητά από τις τηλεοράσεις; Ότι δεν έχουν ατομική πρόσβαση σε δίκτυο ηλεκτροδότησης στο σπίτι (άλλη έρευνα μεγάλων δεδομένων...) ενώ τα κινητά τηλέφωνα φορτίζονται και εκτός σπιτιού; Ή μήπως κάτι άλλο;

Στο σημερινό σύστημα του άνθρακα και του πυριτίου, όπου η ενέργεια και η πληροφορία (ίσως με κεφαλαία Ε και Π) αποτελούν τους πυλώνες της καπιταλιστικής μηχανής στην ανθρωπόκαινο εποχή, τα μεγάλα δεδομένα δεν θα μπορούσαν εξ ορισμού να αποτελούν απλώς ιδέες και γνώσεις που μπορούμε πλέον να ανταλλάσσουμε μεταξύ μας και να επεξεργαζόμαστε ελεύθερα, οριζόντια και δημοκρατικά. Τουναντίον: Συλλέγονται, ταξινομούνται, χρησιμοποιούνται και αναπαράγονται κάθετα, από ψηφιακές τράπεζες, δορυφόρους και αποθετήρια. Η χρήση τους

⁵ *Αβέβαια σημεία.*, σελ. 10.

⁶ *Αβέβαια σημεία.*, σελ. 9.

εξακολουθεί να αφορά πρώτιστα τον στρατό και τις πολυεθνικές εταιρείες. Και επιπλέον τα μεγάλα δεδομένα κυκλοφορούν και σωρεύονται μόνον εις βάρος της ασφάλειας και της ιδιωτικότητας των χρηστών υπολογιστών.

Ο συγγραφέας αναφέρεται –εν συντομία βέβαια– και σε αυτήν την παράμετρο: «[Δ]εν επιτρέπεται να παραβλέπουμε [το] λόγο... δημιουργίας των ψηφιακών εργαλείων μας, [τους] δημιουργο[ύς] και [τους] χρηματοδότες τους. Ιδίως για την ανάλυση εικόνας οι προτεραιότητες των δημιουργών τους αφορούσαν στρατιωτικές χρήσεις, ανάλυση της υγείας των καλλιέργειών μέσα από αεροφωτογραφίες προκειμένου να προγραμματιστούν παρεμβάσεις μεγάλης κλίμακας, καθώς και ανάλυση ιατρικών απεικονίσεων (ακτινογραφιών, μαγνητικών και αξονικών τομογραφιών, υπερηχογραφήματων) ώστε να εντοπίζονται προβλήματα πριν καταστούν ορατά στο ανθρώπινο μάτι».⁷

Ο Σκαρπέλος ωστόσο επιμένει και χρησιμοποιεί το λογισμικό των Big Data Analytics. Το χρησιμοποιεί –και εδώ δικαιώνεται– για να θέσει ερωτήματα ανθρωπογνωστικά, για να δείξει δηλαδή πόσο δύσκολα απαντιούνται τα ερωτήματα αυτά, αλλά και πόσο αξίζει τον κόπο να επενδύουμε σε αυτά. Αυτό φαίνεται να είναι το μέλλον της ερμηνευτικής, ένα μέλλον σεμνότερο ως προς τις υποθέσεις εργασίας και απαιτητικότερο ως προς την ίδια τη διαδικασία της έρευνας.

Εκτός από το κατόρθωμά του να είναι πενταπλό, ας επισημάνουμε και το ποιητικό υπόλοιπο του βιβλίου, για να επανέλθουμε, κλείνοντας, στην αρχική διασκευή του ψυχροπολεμικού *Ουρλιαχτού* του Ginsberg από τον εξαρχειώτη ποιητή το 2013.

Οι βιωματικές αναφορές εισχωρούν στις ευρύτερες κοινωνιολογικές: «Στο πεδίο της πολιτιστικής κατανάλωσης [από τη δεκαετία του 1980 και μετά], οι προτιμήσεις της πολιτικής ελίτ έκλιναν προς το λαϊκό της πίστας και συχνά προς το σκυλάδικο. Εκεί σύχναζαν και οι κοινωνικές κοινότητες που απέκτησαν οικονομική άνεση σε σύντομο χρονικό διάστημα. Η εναλλακτική εκδοχή στις πίστες του λαϊκού και του σκυλάδικου ήταν οι πίστες των disco...Θυμάμαι επαρχιακή disco, το βράδυ εθνικής εορτής: οι θαμώνες ήταν οι μαθητές με τις στολές της πρωινής παρέλασης και κάποιοι γονείς ή μεγαλύτεροι συγγενείς. Όλοι χόρευαν την ξένη μουσική και τα ελληνικά ποπ τραγούδια σαν συρτό καλαματιανό».⁸

Πιο κάτω διαβάζουμε το τέταρτο, το πιο στατιστικά προσανατολισμένο, «βιβλίο μέσα στο βιβλίο»: «Τα χρόνια της κρίσης το μη χρωματικό μέρος της παλέτας διευρύνεται και φτάνει να καταλαμβάνει το 70% της συνολικής έκτασης των εξωφύλλων. Περιλαμβάνει πλέον τρία γκριζα, περιορίζοντας έτσι και τον αριθμό των χρωμάτων της υπόλοιπης παλέτας, ενώ το μαύρο υπερέρχει ελαφρά του λευκού (+1,5%)».⁹

⁷ *Ibid.*

⁸ *Αβέβαια Σημεία*, σελ. 141.

⁹ *Αβέβαια Σημεία*, σελ. 180.

Μερικές σελίδες μετά, αναλυτική μεγαδεδομένων και ποιητική του χρώματος συμψύρονται πλήρως, ξεκλειδώνοντας την έννοια της αβεβαιότητας τον τίτλο του βιβλίου: «Το λαδί και το ροζ περιλαμβάνονται στην παλέτα της περιόδου 1960-1966. Ένα κεραμιδί κόκκινο διατρέχει το διάστημα 1967-1979, και ένα καφεκόκκινο του χαλκού το διάστημα 1980-2009. Ένα χρώμα μεταξύ πορτοκαλί και μπεζ, μαζί με το χακί, περιλαμβάνονται στην παλέτα της δεκαετίας 2000-2009. Τέλος, ένα σκούρο καφέ εμφανίζεται στην παλέτα της περιόδου της κρίσης».¹⁰

Καταληκτικά, ο συγγραφέας, χωρίς καθόλου να απωθήσει τη βιωματική του σχέση με μια περιφερειακή μουσική κουλτούρα όπως η νεοελληνική, μια κουλτούρα χωρίς εξωτισμό ή επενδυτικό ενδιαφέρον, «σέρνεται σε βαλκάνιους δρόμους την αυγή», εγκύπτει σε ένα εκ πρώτης όψεως ευτελές αντικείμενο χρησιμοποιώντας την τελευταία λέξη των εργαλείων λογισμικού με αποτελέσματα εντελώς απρόσμενα υφολογικά και οπωσδήποτε ευπρόσδεκτα επιστημονικά. Για να φτάσει στον ορισμό του αβέβαιου (με την έννοια του ημι-συμβολικού) σημείου του χρώματος, για να νιώσει την ασφάλεια να δηλώσει τελικά ότι κάποια πράγματα εξηγούνται και κάποια λιγότερο, περνά από τον δικό του, πολυετή, κοπιώδη, συνδυασμό υπολογιστικών τεχνικών, ανθρωπογνωστικής θεωρητικής κριτικής και μεθόδων της κοινωνιολογίας.

Ο τρόπος που συνδυάζει την πολιτισμική ιστορία της πρόσληψης του χρώματος του Pastoureau και τη σημειωτική της οπτικής γλώσσας της Saint-Martin ή του Jean-Marie Floch¹¹ από τη μια με τα λογισμικά ImageJ και Image Color Summarizer και μια ευρεία ελληνόφωνη γραμματεία για τη μουσική και την παραγωγή της από την άλλη, καθιστά το έργο οποιουδήποτε τολμήσει στο εξής να επικαλεστεί την οπτική σημειωτική και την αναλυτική μεγάλων δεδομένων σαφώς δυσκολότερο. Δεν μπορεί κανείς πλέον να αγνοήσει τις «προηγούμενες γενιές» του ερευνητικού μυαλού. Ο Σκαρπέλος όχι μόνο διεκδικεί το κοινωνιοπολιτισμικό υπόβαθρο της πληροφορικής και των υπολογιστικών μεθόδων και καγχάζει την πρωτοκαθεδρία οποιουδήποτε μεθοδολογικού παραδείγματος, αλλά ανεβάζει προκλητικά τον πήχυ στην εφαρμογή τους.

Λία Γυϊόκα
Αναπλ. Καθηγήτρια Ιστορίας της Τέχνης, ΑΠΘ

¹⁰ *Αβέβαια Σημεία*, σελ. 185.

¹¹ M. Pastoureau (2008). *Black: the history of a color*. Princeton, NJ: Princeton University Press· M. Pastoureau (2007). *Μπλε: η ιστορία ενός χρώματος*. Αθήνα: εκδ. Μελάνι· F. Saint-Martin (1990). *Semiotics of visual language*. Indiana University Press· J.-M. Floch (1985). *Petites mythologies de l'oeil et de l'esprit: Pour une sémiotique plastique*. Paris: Hadès.